

**HÜSREV Ü ŞİRİN KONULU ESERLERDE
ESAS KAHRAMAN OLARAK HÜSREV VEYA FERHAD'IN
TERCİH EDİLME SEBEPLERİ**

Orhan Kemâl TAVUKÇU*

Divan Edebiyatı'nda, ilk mahsullerin verildiği dönemden itibaren çeşitli konular işlenmiş, bu konulardan bazıları zamân içerisinde unutulurken, bir kısmı da değişik dönemlerde çeşitli şairler tarafından ele alınarak tekrar tekrar değerlendirilmiştir. Müellifler bu tip konuları değerlendirdikleri eserlerinde konuyu, ellerinden geldiğince seleflerinde olduğundan daha güzel, renkli ve değişik işleme gayreti içerisinde olmuşlardır. Böylece, aynı konu, yüzyıllar boyu güzelliğinden bir şey kaybetmeksizin yazılmış ve okunmuştur. Bu durum, tıpkı kaknus'un mâcerası gibi, hikâyenin tazelenmesini ve her devirde farklı bir çeşniyle ortaya çıkmasını, dolayısıyla kalıcı olmasını sağlamıştır.

Özellikle İran ve Türk kültürleri içerisinde fazlasıyla sevilip işlenmiş olan *Hüsrev ve Şirin* hikâyesi de bu tür konulardan biridir. Sasani hükümdarlarından Hüsrev Perviz (ö. 628)'in macera ve zaferlerle dolu hayatını konu alan *Hüsrev ü Şirin* tarih boyunca birçok müellif tarafından küçük veya büyük farklılıklarla tekrar tekrar ortaya konmuştur. Müellifler, eserlerinin ham malzemesini değerlendirirken, onun içerisine bazen mensubu oldukları kültürlerden bir takım motifler katmış, bazen de beğenmedikleri unsurları çıkarmış veya değiştirmişlerdir. Hüsrev ü Şirin gibi, tarihi alt yapısı da olan bir hikâyeyi edebi bir metin olarak ortaya koyanların tasarruflarından biri de hikâyenin birbirine zıt kahramanları arasında yaptıkları tercihtir.¹ Daha çok Hüsrev'in anlatıldığı ve genellikle *Hüsrev ü Şirin*² adıyla yazılmış ilk edebi metinlerin yanına sonradan *Ferhad u Şirin* adlı eserlerin katılmasının başlıca sebebi budur.

Bu eserlerin yüzyıllara göre dağılımı ile ilgili olarak mevcut bilgilere ışığında hazırladığımız aşağıdaki tabloya bakıldığında, konunun bir edebi metin olarak ortaya konulduğu zamandan bu yana, bu hikâye üzerine toplam kırkyedi

* Atatürk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk dili ve Edebiyatı Bölümü

¹ Aslında şairlerin, hikâyenin bir edebi metin hâline gelmesinden bir süre sonra geliştirdikleri bu tepkiyi, edebi bir endişesi olmayan halk, onlardan çok daha önce bazı hikâye kahramanlarının yattığına inandıkları yerleri "ziyaret" addederek vermiştir.

² Bu yazıda bundan sonra *Hüsrev ü Şirin* adıyla, esas kahramanın Hüsrev olduğu (Şirin ü Perviz, Şirin ü Hüsrev); *Ferhad ü Şirin* adıyla da "Ferhad"ın esas kahraman olduğu eserler (Şirin ü Ferhad, Ferhadname) kastedilecektir.

eserin yazıldığı görülmektedir.³ Bu kırkyedi eserin otuz beşi "*Hüsrev ü Şirin*", on ikisi de "*Ferhad u Şirin*" adını taşımaktadır. Bu rakamlar tarih içerisinde aynı kaynaktan gelen bu iki farklı edebi eserin tercih edilme oranlarını göstermektedir.

Şimdi biraz evvel bahsettiğimiz, şairlerin kahramanlar arasında tercih yapmaları meselesine dönmek istiyoruz. Aslında bu meseleyi tam olarak ortaya koyabilmek için bütün bu eserlerin yazıldığı dönemlerdeki siyasi ve içtimai durumları da dikkate alan ve her eser için yeniden yapılması gereken geniş bir araştırmaya ihtiyaç vardır ki, bu da başlı başına bir çalışma konusudur. Bu yüzden biz , şimdilik ilk bakışta gözümüze çarpan bir takım hususları değerlendirerek bazı tespitler yapmak istiyoruz.

Hüsrev ve Şirin'in hikâyesini işleyen müelliflerin, eserlerinde bu hikâyenin rakip kahramanları olan Ferhat ve Hüsrev'den birini tercih edip ön plâna çıkarmalarının başlıca sebepleri bizce şunlardır:

1-Kahramanın Liyakati: Ali Şir Nevâi'nin Ferhad'ı tercih etme sebebi olarak gösterdiği bu hususu, Ferhad'ın iki özelliği desteklemektedir.

a)- Ferhad'ın sıkıntı ve mücadelelerle geçen hayatı ve trajik ölümü: Gerek Hüsrev'in ağırlık merkezini oluşturduğu *Hüsrev ü Şirin* mesnevilerinde ve gerekse *Ferhad u Şirin* adını taşıyan eserlerde Ferhad acı ve ızdırapla dolu bir hayat geçirmiş, sevdiği için devamlı mücadele etmek zorunda kalmış, ortaya çıkışından ölümüne kadar melankolik bir çizgide yaşamıştır.⁴ Ferhad'ın bu mücadele ve sıkıntılarla dolu hayatının sonundaki trajik ölümü⁵ onu, hiç sıkıntı çekmeden her istediğini elde eden, aşktan anlamayan Hüsrev karşısında üstün bir konuma getirmiştir. Onun bu üstünlüğü, tarihi kimliği Hüsrev gibi belirgin olmasa da, adına

³ Bu rakama kaynaklarda adı belirtilmeyen dört eserle, Ferhat, Şirin ve Hüsrev'e aynı ölçüde yer veren küçük bir manzume dahil edilmemiştir. Ayrıca Güran ve Kürt dilleriyle yazılmış iki eser de, tarihi dönemleri hakkında bilgi sahibi olmadığımız için, değerlendirmeye alınmamıştır.

⁴ Nazım Hikmet Ran'ın çizdiği "Ferhad" tipini, bazı özellikleriyle, bu tavsifin dışında tutmak gerekir. O, Ferhad'ı sanatçı kişiliğiyle halka önder olan, onlar için mücadele eden inatçı bir tip olarak takdim eder (bkz. Nazım Hikmet, Ferhad ile Şirin, Adam yay., 1998, s. 62-137).

⁵ Ferhad'ın ölümü, bu konuda yazılmış edebi eserlerde değişik şekillerde işlenmiştir. Nizami, onun Şirin'in ölüm haberini almasıyla dağdan düştüğünü söylerken (Nizami, Hüsrev ü Şirin, Çev. Sabri Sevsevil, M.E.B. yay., İstanbul, 1986, s. 224-225), Şeyhi kendisini dağdan attığını ifade etmiştir (Faruk K. Timurtaş, Şeyhi ve Hüsrev ü Şirin'i, Edebiyat Fak. yay., İstanbul. 1980, s. 184). Şeyhi'nin tesirinde kalan Ahmed-i Rıdvân da olayı aynı şekilde vermiştir (Ahmed-i Rıdvân, Hüsrev ü Şirin, Atatürk Üniv. Ktp., ASL 633 F1, yk. 121a.). Bu olayı en trajik şekilde anlatan kanaatimizce Ali Şir Nevai'dir. Nevai, Ferhad u Şirin'de, Ferhad'ın başını kayalara vura vura kendini öldürdüğünü yazmıştır (Gönül Alpay-Tekin, Ali Şir Nevâi Ferhad ü Şirin, TDK yay., Ankara 1994.s. 45).

birçok yerde makamlar ve ziyaretler oluşmasına sebep olmuştur. Bunun muhtemel bir sebebi de hikâyede, Hüsrev'in karşısına aşkından başka silahı olmayan, sıradan bir taş ustası olarak çıkan Ferhad'ı halkın kendisine daha yakın görmesidir.

Ferhad'ın mücadelecî bir yanının olması da, müelliflerce tercih edilmesine sebep olmuştur. Nâzım Hikmet, *"Ferhad ile Şirin"* adlı tiyatro eserinde daha çok onun bu özelliği üzerinde durmuştur. Ancak Nâzım Hikmet'in Ferhad'ı takdim edişiyile daha önceki şairlerin yorumlayışı arasında bazı farklılıklar vardır. Şöyle ki, Ferhad, klâsik hikâye örgüsü içerisinde sevdiği Şirin'e kavuşmak için mücadele etmiş, dağı delmiş ve sonunda ölmüştür.⁶ Ancak Nazım Hikmet eserinde, Ferhad'a, kendi ideolojik görüşünün bir çeşit sancaktarlığını yüklemiştir. Bu eserde kahramanımız, klâsik Ferhad tipinin yaptığı gibi duygusal bir yaklaşım içinde olmamış, mücadelesini susuzluk sıkıntısı çeken Arzen şehrine su getirmek için yapmıştır. Hatta bu işe o kadar bağlanmıştır ki, sevgilisinden yıllarca ayrı kalmayı bile göze almıştır. Yani bir aşk adamından çok bir dava adamı olmuştur. Ayrıca eserin sonunda Arzenliler'in onun etrafını sarması ve bir kadının, ona benzemesi için, çocuğunu getirmesi Ferhad'a bu eserde bir liderlik ve kurtarıcılık vasfının da yüklendiğini göstermektedir.⁷ Hülâsa Nazım Hikmet'in "Ferhad" tipini seçmesinin sebebi onun orijinal dokusundaki özelliklerinden çok, müellifin kendi yükleyeceği özelliklere uygun bir yapısı olmasından kaynaklanmaktadır.

b)- Ferhad'ın aşkı ve ızdırabı: Bu husus, Ali Şir Nevai'nin eserinin baş kahramanı olarak Ferhad'ı tercih etme sebebidir. Nevai, eserini nasıl yazdığını anlattığı bölümde, hikâyenin esâsen aşkı ve ızdırabı terennüm ettiğini söyledikten sonra, bu hikâyeyi kaleme alanların hep Hüsrev'i anlatmalarını eleştirir. Bu müellifler Ferhad'dan arada bir bahsederek Hüsrev'in onun nasıl öldürdüğünü anlatmışlardır. Aşkı yaşayan ve ızdırabı çeken Ferhad olmasına rağmen, Nizami ve Hüsrev-i Dihlevî, bu hazin aşk hikâyesinin kahramanı olarak Hüsrev'i takdim etmişlerdir. Sonuçta bu durumu üzüntüyle karşılayan Nevai, onların çizgisinden ayrılarak eserin kahramanı olmaya daha lâyük bulduğu Ferhad'ın hikâyesini yazmaya karar verir.⁸ Ayrıca XIV. Yüzyıl İran şairlerinden Arifi de, Nizami'den eserinde Ferhad'a yeterine yer vermediği için yakınmış ve İran'a dışarıdan gelen Ferhad'ı daha sempatik bulduğu için onun hikâyesini yazmaya karar verdiğini ifade etmiştir.⁹

2-Dini İnançlar: Hüsrev'in Hazret-i Peygamber'e karşı yapmış olduğu saygısızlıkla ilgili olan bu husus, tahminen dini endişe ve eleştirilme korkusu taşıyan müelliflerin eserlerinin kahramanı olarak Ferhad'ı seçmelerine sebep

⁶ Bu olaylar, küçük ayrıntılar dışında hemen bütün Hüsrev ü Şirin ve Ferhad u Şirin adlı eserlerde aynıdır.

⁷ Nazım Hikmet, a.g.e., s.132-136.

⁸ Gönül Alpay-Tekin, a.g.e., s. 24.

⁹ Gönül Alpay-Tekin, a.g.e., s. 25.

olmuştur. Tarihi kayıtlardan öğrenildiğine göre Hüsrev, Hz. Peygamber'in onu ve halkını İslâm'a davet etmek üzere gönderdiği mektubu¹⁰ yırtmıştır. Bu yüzden Hüsrev, başta Hz. Muhammed (s.a.) olmak üzere müslümanların tepkisini çekmiş ve onun sonu da bu olaya bağlanmıştır.

Bu tepki, bir iki örnekle, edebiyat sahasında da Hüsrev'in hikâyesini yazmamak veya yazdırmamak şeklinde kendini göstermiştir. Ancak yine de bu çok câzip konudan vazgeçmeyen şairler, bunu bazen Ferhad u Şirin yazarak değerlendirmişlerdir. Bu konuda Ferhadname'nin sebab-i telif kısmında, Hüsrev'in ismi verilmeden, bir meleğin Nevai'ye "kalp bir gümüşü put yapmakla hem bu hem de öteki dünyasını mahvetmekten vazgeçmesini, Ferhad'la aşk sahasında boy ölçüşürse, Şirin'e eşit güzellikte bir (Şirin) eser elde edeceğini..." söyler.¹¹ Bu da dini inançlar açısından Ferhad'ın Hüsrev'e tercih edildiğini göstermektedir. Bu durumun diğer bir örneği XVI. yüzyıl şairlerinden Ahi ile ilgili olandır. Ahi'nin bir Hüsrev ü Şirin yazdığını duyan devrin Nakşibendi şeyhlerinden Mahmud Efendi, şaire, ateşperest bir hükümdar olan Perviz'in aynı zamanda Hz. Peygamber'in mektubunu yırtmış olduğunu, dolayısıyla bu adam hakkında bu türden övücü bir eserin yazılmasının doğru olmayacağını söyler. Bunun üzerine Ahi eserini yarım bırakır.¹² Bu anlayış, şairlerin, ateşperest bir hükümdar olan Hüsrev'dense müslüman bir prens olarak takdim edilen Ferhad'ı¹³ tercih etmelerine sebep olmuştur.

3-Siyasi konum: Şairlerin eserlerini Hüsrev üzerine kurmalarında etken olan en önemli husus saraydan beklentileridir. Saraydan beklentisi olan bir şairin, eserinde bir halk kahramanı hâline gelen Ferhad'dan ziyade bir hükümdar olan Hüsrev'i övmesi, onunla dönemin hükümdarının arasında olumlu bağlantılar kurması gerekmektedir. Bunun bir örneğini bir sarây şairi olan Hüsrev-i Dihlevi'nin eserinde görmekteyiz. Şair eserinde Nizami'nin önceden çizmiş olduğu karakterlere dokunmamış, Hüsrev ve Şirin'in av partileri, içki ve eğlence meclisleri içinde akıp giden aşk hayatlarına geniş yer vermiştir. Ferhad ise eserinde sadece heyecanı yükseltmek için kullanılmıştır.¹⁴

¹⁰ Bu olay ve mektubun metni için bkz. Muhammed Hamidullah, Hz. Peygamber'in Altı Orijinal Diplomatik Mektubu, Çev. Mehmet Yazgan, Beyan yay., İst. 1990, s. 133-138.

¹¹ Gönül Alpay-Tekin, a.g.e., s. 23.

¹² Necati Sungur, Ahi Divanı, Ank. 1994, s. 21.

¹³ Gönül Alpay-Tekin, a.g.e., s. 37.

¹⁴ Gönül Alpay-Tekin, a.g.e., s. 27-28.

Hüsrev ü Şirin ve Ferhad u Şirin Adlı Eserlerin Yüzyıllara Göre dağılımı

Tarihi dönem	İran Edebiyatı	
	Şâir Yazar	Eser
XII. Yüzyıl	Nizami	Hüsrev ü Şirin
XIII. Yüzyıl	Emir Hüsrev	Şirin ü Hüsrev
XIV. Yüzyıl	Arifi	Ferhad-nâme
	İmâdüddin Fakih	Ortak
XV. Yüzyıl	Selimi	Şirin ü Ferhad
	Hatifi	Şirin ü Hüsrev
	K. H. Gâzürgâni ¹⁵	Ferhad u Şirin
XVI. Yüzyıl	Kasimi	Hüsrev ü Şirin
	Vahşi/Visal	Ferhad u Şirin
	Urfi	Ferhad u Şirin
	Kevseri	Hüsrev ü Şirin
	Şapur	Hüsrev ü Şirin
	Mir Muhsin	Şirin ü Hüsrev
	Asaf Han	Hüsrev ü Şirin
	Şerif Kâşi	Hüsrev ü Şirin
XVII. Yüzyıl	Vasli	Hüsrev ü Şirin
	Ruhu'l-Emin	Hüsrev ü Şirin
	Maşriki	Hüsrev ü Şirin
	Hindu	Hüsrev ü Şirin
	İbrahim Edhem	Hüsrev ü Şirin
XVIII. Yüzyıl	Hızri	Hüsrev ü Şirin
	Nâmi	Hüsrev ü Şirin
XIX. Yüzyıl	Şihâb-ı Türşizi	Hüsrev ü Şirin
	Şu'le	Hüsrev ü Şirin

¹⁵ Faruk Kadri Timurtaş'ın Hüseyin Baykara'ya ait olduğunu söylediği (bkz. Faruk K. Timurtaş, a.g.e., s. 33) bu küçük manzumenin Kemalüddin Hüseyin Gazürgâni'ye ait olduğu ortaya çıkmıştır (bkz. Hamid Algar-Ali Alparslan, "Hüseyin Baykara", TDV-İslâm Ansiklopedisi, C. XVIII, İstanbul., 1998, s. 530-532.).

Tarihi dönem	Türk Edebiyatı	
	Şâir Yazar	Eser
XIV. Yüzyıl	Kutb	Hüsrev ü Şirin
	Fahri	Hüsrev ü Şirin
XV. Yüzyıl	Şeyhi	Hüsrev ü Şirin
	Ali Şir Nevai	Ferhad ü Şirin
XVI. Yüzyıl	Ahmed-i Rıdvan	Hüsrev ü Şirin
	Muidi	Hüsrev ü Şirin
	Sadri	Hüsrev ü Şirin
	Hayati	Hüsrev ü Şirin
	Harimi	Ferhad u Şirin
	Ahi	Şirin ü Perviz
	Celili	Hüsrev ü Şirin
	Lâmi'i	Ferhad-nâme
	Efşancı	Hüsrev ü Şirin
	Şâni	Ferhad-nâme
	Sâhiri	Hüsrev ü Şirin
	İmamzâde Ahmed	Hüsrev ü Şirin
	Halife	Hüsrev ü Şirin
Mahvi	Hüsrev ü Şirin	
XVII. Yüzyıl	Fasih Ahmed Dede	Hüsrev ü Şirin
XVIII. Yüzyıl	Sâlim	Hüsrev ü Şirin
	Ömer Bâki	Ferhad-nâme
XIX. Yüzyıl	Mustafa Ağa Nasır	Hüsrev ü Şirin
	İsmâil Nâkâm	Ferhad u Şirin
	Nâzım Hikmet	Ferhad ile Şirin